

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ**

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**Методичні рекомендації
до практичних завдань
з навчальної дисципліни
"ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА"
для студентів спеціальності 8.03060101
"Менеджмент організацій і адміністрування"
денної форми навчання**

Харків. Вид. ХНЕУ, 2013

Затверджено на засіданні кафедри економіки, організації та планування діяльності підприємства.

Протокол № 7 від 23.11.2012 р.

Укладач Ріпка Д. О.

М54 Методичні рекомендації до практичних завдань з навчальної дисципліни "Економічна безпека" для студентів спеціальності 8.03060101 "Менеджмент організацій і адміністрування" денної форми навчання / укл. Д. О. Ріпка. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 32 с. (Укр. мов.)

Подано методичні рекомендації до практичних завдань за темами, які розглядаються в процесі вивчення навчальної дисципліни, а також рекомендації щодо основних питань і перелік літературних джерел для підготовки до участі в практичних заняттях. Запропоновано практичні завдання, виконання яких сприятиме закріпленню студентами теоретичних знань та оволодінню професійними компетентностями у сфері управління економічною безпекою підприємства.

Рекомендовано для студентів економічних спеціальностей.

Вступ

Сталий розвиток підприємства значною мірою залежить від рівня забезпеченості його економічної безпеки, оскільки лише за такої умови може проводитись активна взаємодія суб'єктів господарювання у зовнішньому та внутрішньому середовищах з урахуванням їх інтересів у конкурентній боротьбі. Економічна безпека підприємства є складною системою, яка неодмінно потребує захисту всіх компонент на різних рівнях ієрархії управління.

В останні роки витрати компаній на забезпечення безпеки значно збільшуються. Звичайно, забезпечення безпеки має великий сенс. Але програми зі забезпечення корпоративної безпеки часто недостатньо вдало розробляються та запроваджуються в життя, а також вони характеризуються наявністю непотрібних заходів і витратою часу й грошових коштів і не відповідають стратегії компанії. У даний час немає такого керівника компанії, який би не був стурбований вживанням заходів щодо забезпечення безпеки і який би не вимагав звітів з витрачання фінансових коштів компанії з цією метою. Безпека – це такий аспект діяльності, який не можна перекидати на інші плечі. Отже, рівень знань про особливості забезпечення економічної безпеки підприємств є важливим чинником їх успішного розвитку.

Вивчення теоретичних положень навчальної дисципліни "Економічна безпека" потребує закріплення. З цією метою проводяться практичні заняття, які дозволяють здійснити поточну перевірку засвоєння студентами навчального матеріалу за окремими темами навчальної дисципліни. На практичні заняття виносяться лише найважливіші та найскладніші питання. Решту питань студенти повинні опрацювати самостійно.

Під час підготовки до практичних занять слід ознайомитись з конспектом лекцій за відповідною темою, вивчити понятійний апарат і усвідомити логіку навчального матеріалу. Для більш поглибленого вивчення матеріалу потрібно дослідити рекомендовані до відповідної теми, а також підібрані самостійно літературні джерела.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні набути ряд компетентностей.

1. Знання:

наукових основ безпеки підприємницької структури;
сутності економічної безпеки підприємства та її функціональних складових;
значущих загроз та небезпек економічній безпеці підприємства на різних інституційних рівнях;
принципів організації системи економічної безпеки підприємства;
основних підходів до гарантування безпеки;
функцій менеджменту безпеки підприємства;
основних нормативно-правових документів, що регламентують діяльність служби безпеки на підприємстві;
критеріїв оцінки та методів оцінювання рівня економічної безпеки підприємства;
сутності, завдань та функцій ділової розвідки, її основних напрямів;
способів захисту комерційної таємниці підприємства;
засобів та методів забезпечення сталого економічного розвитку підприємства в сучасних умовах господарювання та їх ресурсного забезпечення.

2. Уміння:

володіння системним підходом до управління підприємством в умовах ризику, небезпек і загроз;
здатність досліджувати потенційні та реальні загрози економічній безпеці підприємства та аналізувати причини їх виникнення;
здатність формувати та реалізовувати стратегію економічної безпеки підприємства в рамках загальної стратегії його розвитку;
здатність впроваджувати методику та техніку гарантування безпеки на підприємствах всіх форм власності, різних видів діяльності;
здатність до обґрунтування доцільності та порядку створення служби безпеки на підприємстві;
здатність визначати права та обов'язки працівників служби безпеки та її підрозділів;
вміння виявляти порушення фінансової, кадрової, технічної дисципліни та розробляти й реалізовувати заходи з їх усунення;
здатність проводити заходи та використовувати засоби, контролювати виконання пропозицій щодо усунення виявлених недоліків, порушень і загроз економічній безпеці підприємства.

3. Комунікація:

здатність до організації ефективної конкурентної розвідки;

здатність до налагодження ефективної інформаційно-комунікаційної взаємодії між службою безпеки, іншими підрозділами, керівництвом підприємства та зовнішнім середовищем в умовах жорсткої конкуренції, прояву загроз, небезпек, ризику і конфліктів.

4. Автономність і відповідальність:

здатність забезпечувати об'єктивну оцінку власного освітньо-професійного, інтелектуального потенціалу;

здатність відстежувати й використовувати новітні наукові та технічні досягнення у сфері економічної безпеки для забезпечення сталого розвитку підприємства в умовах загроз і небезпек;

здатність ініціювати організацію процесу відтворення та ефективного використання інтелектуального потенціалу підприємства для забезпечення його економічної безпеки в сучасних умовах інноваційно-структурних перетворень в економіці.

Тема 1. Поняття та основні категорії економічної безпеки

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

У процесі вивчення цієї теми необхідно звернути увагу на такі питання: поняття та мета економічної безпеки; об'єкт, предмет і суб'єкти економічної безпеки; чинники, що формують відповідний рівень економічної безпеки; загрози економічній безпеці та джерела їх виникнення; ризики як фактори, що несуть загрози економічній безпеці підприємства, та управління ними.

Особливу увагу слід також приділити обґрунтуванню можливих ризиків у діяльності підприємства та організації ефективного управління ними.

Важливою є також проблема аналізу економічної безпеки підприємства, що може розглядатись як певний стан або дія, тобто функція управління. У першому випадку для визначення стану економічної безпеки підприємства доцільним є порівняння отриманого прибутку з мінімальною величиною прибутку, що необхідний для простого відтворення капіталу. У другому випадку рівень економічної безпеки підприємства визначається як відношення бруто-інвестицій до інвестицій підприємства, що необхідні для забезпечення його економічної безпеки.

Практичне завдання 1.1

Ризик – це фінансова категорія. Тому на ступінь і величину ризику можна впливати через фінансовий механізм. В основі ризик-менеджменту цілеспрямований пошук і організація роботи щодо зниження ступеня ризику, мистецтво отримання і збільшення доходу в невизначеній господарській ситуації. Кінцева мета ризик-менеджменту відповідає цільовій функції підприємництва – отримання найбільшого прибутку при оптимальному, прийнятному для підприємця співвідношенні прибутку й ризику.

Ризик-менеджмент є системою управління ризиком і фінансовими стосунками, що виникають в процесі цього управління. Під стратегією управління розуміються напрям і спосіб використання засобів для досягнення поставленої мети. Стратегія дозволяє сконцентрувати зусилля на оптимальних варіантах рішення, відкинувши решту всіх варіантів. Після досягнення поставленої мети стратегія як напрям припиняє своє існування. Нові цілі визначають характер нової стратегії. Тактика – це конкретні методи і прийоми для досягнення поставленої мети в конкретних умовах. Завданням тактики управління є вибір найбільш оптимального рішення і найбільш прийнятних у даній ситуації методів і прийомів управління.

Інформаційне забезпечення функціонування ризик-менеджменту складається з різного роду та виду інформації: економічної, комерційної, фінансової тощо. Ця інформація включає обізнаність про вірогідність певного страхового випадку, наявність і величину попиту на товари, на капітал, фінансову стійкість і платоспроможності клієнтів, партнерів, конкурентів тощо. Той, хто володіє інформацією, володіє ринком. Багато видів інформації часто складають предмет комерційної таємниці. Наявність у фінансового менеджера надійної ділової інформації дозволяє йому швидко ухвалювати фінансові та комерційні рішення, впливає на правильність таких рішень, що веде до зниження втрат і збільшення прибутку.

Підготуйте відповіді на такі питання:

1. Чому ризик у бізнесі – це фінансова категорія?
2. Яке співвідношення стратегії й тактики в ризик-менеджменті?
3. У чому значення інформаційного забезпечення бізнесу для зниження підприємницьких ризиків?

Практичне завдання 1.2

Як система управління, ризик-менеджмент включає процес вироблення мети ризику та ризикових вкладень капіталу, визначення вірогідності настання події, виявлення ступеня й величини ризику, аналіз навколишнього оточення, вибір стратегії управління ризиком, визначення необхідних для даної стратегії прийомів управління ризиком і способів його зниження, здійснення цілеспрямованої дії на ризик. Указані процеси в сукупності складають етапи організації ризик-менеджменту.

Фінансовий менеджер, що займається питаннями ризику, повинен мати два права: право вибір рішення та право відповідальності за нього. Рішення повинне ухвалюватись менеджером одноособово. У ризик-менеджменті через його специфіку недоцільне колективне ухвалення рішення, за яке ніхто не несе ніякої відповідальності. Крім того, колективне рішення через психологічні особливості окремих людей є суб'єктивнішим, ніж рішення, що приймається окремим фахівцем.

Ризик-менеджмент достатньо динамічний. Ефективність його функціонування багато в чому залежить від швидкості реакції на зміни умов ринку, економічної ситуації, фінансового стану об'єкта управління. У ризик-менеджменті готових рецептів немає і бути не може. Він вчить тому, як, знаючи методи вирішення тих або інших господарських завдань, добитися відчутного успіху в конкретній ситуації, зробивши її для себе більш менш визначеною.

Органом управління ризиком може бути фінансовий менеджер, менеджер з ризику або відповідний апарат управління: сектор страхових операцій, сектор венчурних інвестицій тощо. Ці сектори або відділи є структурними підрозділами фінансової служби компанії.

Відділ ризикових вкладень капіталу може здійснювати такі функції:

проводити венчурні й портфельні інвестиції;

розробляти програму ризикової інвестиційної діяльності;

збирати, обробляти, аналізувати і зберігати інформацію про навколишнє середовище;

визначати ступінь і вартість ризиків, стратегію та прийоми управління ризиком;

розробляти програму ризикових рішень і організувати її виконання, включаючи контроль і аналіз результатів;

здійснювати страхову діяльність, укладати договори страхування і перестраховки;

розробляти умови страхування і перестраховки;
вести відповідну бухгалтерію, статистичну й оперативну звітність щодо ризикових вкладень капіталу.

Підготуйте відповіді на питання:

1. Яка послідовність кроків менеджера в управлінні ризиками?
2. Хто покликаний забезпечити управління ризиками в компанії?
3. Які функції відділу ризикових вкладень капіталу компанії є особливо важливими і чому?

Практичне завдання 1.3

До функцій фінансового менеджера в ризик-менеджменті належать: прогнозування, організація, регулювання, координація, стимулювання, контроль.

Прогнозування є розробкою на перспективу змін фінансового стану об'єкта. Прогнозування – це передбачення певної події. Особливістю прогнозування є також альтернативність у побудові фінансових показників, що визначає різні варіанти розвитку фінансового стану об'єкта управління на основі тенденцій, що намітилися. Управління на основі передбачення цих змін вимагає вироблення у менеджера певного відчуття ринкового механізму й інтуїції, а також застосування гнучких, екстрених рішень.

Організація в ризик-менеджменті є об'єднанням людей, що спільно реалізують програму ризикового вкладення капіталу на основі певних правил.

Регулювання в ризик-менеджменті – дія на об'єкт управління з метою усунення відхилень, що виникли. Головним чином – це поточні заходи.

Координація – це забезпечення узгодженості роботи всіх ланок системи управління ризиком.

Стимулювання в ризик-менеджменті представляє спонуку фахівців до зацікавленості в результаті своєї праці.

Контроль в ризик-менеджменті є перевіркою організації роботи щодо зниження ступеня ризику. За допомогою контролю забезпечується інформація про ступінь виконання наміченої програми дій, прибутковість ризикових вкладень капіталу, співвідношенні прибутку і ризиків.

Як форма підприємницької діяльності, ризик-менеджмент означає, що управління ризиком є творчою діяльністю, здійснюваною фінансовим менеджером. Сферою підприємницької діяльності ризик-менеджмента є

страховий ринок. Він є сферою грошових стосунків, де об'єктом купівлі-продажу виступають страхові послуги, що надаються громадянам і господарюючим суб'єктам страховими компаніями.

Запропонуйте обґрунтовані відповіді на такі питання:

1. У чому ви бачите системність і взаємообумовленість сукупності функцій, що виконуються фінансовим менеджером?
2. Чому ризик-менеджмент є творчою сферою діяльності керівників?
3. Схематично встановить взаємозв'язок між етапами управління ризиками підприємства та відповідним функціями.

Практичне завдання 1.4

Визначте рівень економічної безпеки підприємств на підставі даних, поданих у табл. 1.

Таблиця 1

Вихідні дані для визначення рівня економічної безпеки підприємства

№ п/п	Показник	Підприємства				
		1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	6	7
1	Відсоток інфляції за рік	19	19	19	19	19
2	Витрати на оплату праці з відрахуваннями в різні фонди, тис. грн	422,0	182 038,0	4 883	3 693,4	7 305,8
3	Амортизація основних засобів, тис. грн	56,0	15 563,3	1 132,8	837,3	1 796,8
4	Штрафи, що відносяться на чистий прибуток, тис. грн	–	–	–	–	–
5	Прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства, тис. грн	139,3	18899,0	2528,6	176,7	27289,0
6	Прибуток, що спрямовується на реінвестування, тис. грн	76,0	2899,0	1637,5	210,0	2500,0
7	Реінвестовані накопичення минулих років, тис. грн	–	-	75,3	-	142,0
8	Кредити банку в розрахунку на рік, тис. грн	–	-	100,0	–	–

1	2	3	4	5	6	7
9	Інвестиції для реалізації нововведень, тис. грн	207,8	12 500,0	7 650,0	565,6	7 500,0
10	Інвестиції для мінімізації витрат підприємства, тис. грн	82,4	1 850,0	1 000,0	–	504,1
11	Інвестиції для розширення та диверсифікації виробництва, тис. грн	–	2 120,0	1 230,0	–	516,6
12	Інвестиції для послуг організацій інфраструктури, тис. грн	34,5	212,5	112,5	–	–

Тематика есе та наукових статей

1. Передумови виникнення поняття економічної безпеки підприємства та його еволюція.

2. Ризики як фактори, що несуть загрози економічній безпеці розвитку підприємства.

3. Міжнародна економічна безпека як наслідок глобалізації.

4. Особливості забезпечення національної економічної безпеки.

5. Концепція забезпечення соціально-економічної безпеки регіону.

6. Втрати в комерційному та виробничому підприємстві, ймовірність їх виникнення в українських умовах господарювання та заходи з їх усунення.

7. Послідовність етапів управління ризиками діяльності підприємства та їх взаємозв'язок з функціями управління.

8. Становлення та розвиток ринку послуг щодо захисту підприємств.

Література: [2 – 11; 13; 14; 16; 17; 19; 20; 25; 26].

Тема 2. Складові та індикатори економічної безпеки підприємства

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

У процесі вивчення цієї теми необхідно звернути увагу на такі питання: структура економічної безпеки підприємства та поняття індикаторів економічної безпеки; складові економічної безпеки та управління

ними; оцінка безпеки економічного простору функціонування підприємства.

Особливу увагу слід також приділити визначенню впливу зовнішніх і внутрішніх ризиків на функціональні складові економічної безпеки підприємства.

Аналізуючи безпеку економічного простору функціонування підприємства, в першу чергу, увагу доцільно приділити таким складовим аналізу:

блок ринкових факторів, а саме: робоча сила, засоби виробництва, капітал, технології;

блок неринкових факторів;

блок соціально-політичних факторів;

блок факторів впливу економічного простору.

Кожен із зазначених блоків може бути оцінений за допомогою певної сукупності показників.

Крім того, важливими є також аналітична та графічна оцінки рівня економічної безпеки підприємства за її складовими.

Аналітична оцінка рівня економічної безпеки підприємства передбачає визначення інтегрального показника з урахуванням оцінок експертів і вагомостей кожної зі складових.

Оцінка складової економічної безпеки підприємства з урахуванням вагомості здійснюється за формулою:

$$I_i = O_i \times R_i, \quad (1)$$

де O_i – експертна оцінка складової економічної безпеки підприємства;
 R_i – ранг (вагомість складової).

Сумарна оцінка рівня економічної безпеки підприємства здійснюється за формулою:

$$S_i = \sum_{i=1}^n I_i. \quad (2)$$

Інтегральна оцінка рівня економічної безпеки підприємства здійснюється таким чином:

$IN = 1$ для S_{max} – підприємство-лідер;

$IN = S_i / S_{max}$ – інші підприємства.

Графічний спосіб оцінки рівня економічної безпеки підприємства полягає в побудові багатокутника економічної безпеки (рис. 1).

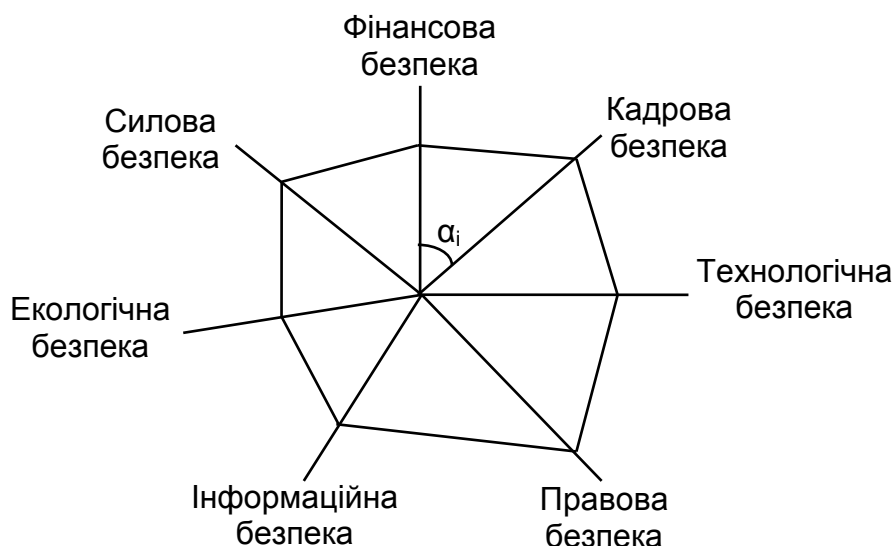

Рис. 1. Багатокутник економічної безпеки підприємства

Підприємству, яке характеризується найбільшим рівнем економічної безпеки, відповідатиме багатокутник з максимальною площею, що визначається за формулою:

$$S_i = \sum_{i=1}^n \frac{1}{2} \times l_i \times l_{i+1} \times \sin \alpha_i, \quad (3)$$

де α_i – кут нахилу прямої, яка відповідає певній складовій економічної безпеки підприємства, що розраховується за формулою:

$$\alpha_i = R_i \times 360^\circ. \quad (4)$$

Практичне завдання 2.1

У групу зовнішніх, тобто пов'язаних з клієнтом (дебітором), входять такі ризики:

Ризик невиконання клієнтом своїх зобов'язань. Це ризик того, що клієнт не зможе або не захоче виконати свої зобов'язання перед підприємством. Підприємство може зіткнутися з ситуацією, коли покупець, наприклад, відмовиться від оплати за надану за контрактом продукцію. Навіть при торгівлі на умовах повної передоплати підприємство-постачальник все одно несе витрати, а іноді й прямі втрати, оскільки вимушене шукати іншого покупця. Ураховуючи, що продукція, яка поставляється, може бути достатньо специфічного застосування, така відмова покупця може привести постачальника до великих фінансових проблем. Такі ризики відносять до так званих передконтрактних ризиків. Одним з ефективних способів їх мінімізації є формування портфеля покупців, коли одна й та сама продукція продається декільком покупцям.

При відмові одного з них прийняти товар завжди потрібно мати в запасі іншого, який міг би його купити.

Ризик країни. Це ризик того, що все або більшість економічних агентів (включаючи уряд) у конкретній державі не зможуть з якоїсь внутрішньої причини виконати свої міжнародні зобов'язання.

Ризик обмеження переказу коштів (трансфертний ризик). Це ризик того, що певна країна виявиться нездатною або не захоче обслуговувати свої міжнародні фінансові зобов'язання внаслідок загального внутрішнього дефіциту іноземної валюти.

Ризик концентрації. Неадекватний розподіл портфеля замовлень між різними покупцями, галузями промисловості, країнами може призвести до значних втрат. Переважна орієнтація на одного покупця підвищує ризик концентрації. Не можна забувати про цей ризик при організації банківського обслуговування. Це особливо важливо в нашому нестабільному українському банківському середовищі. Банкрутство банку, в якому підприємство зберігає засоби, може призвести і до банкрутства самого підприємства.

До групи внутрішніх ризиків відносяться такі.

Ризик несплати товару, непостачання комплектуючих. Ризик несплати за поставлений товар або непостачання сплачених комплектуючих – це ризик того, що підприємство не зможе стягнути з боржника загальну суму наданого товарного кредиту або авансу або за рахунок повернення товару і подальшого його продажу, а у разі авансу просто його повернення, або за рахунок ведення інших юридичних дій проти боржника (виставлення претензій, позовів, зокрема в судовому порядку).

Ризик заміщення боржника. Ризик заміщення виникає тоді, коли підприємство вимушене виконувати зобов'язання перед своїм покупцем при невиконанні зобов'язань з боку постачальника. Наприклад, трейдер уклав контракт на постачання партії товару, який має бути поставлений одним з постачальників. При зміні кон'юнктури постачальник відмовляється поставляти товар за контрактом з трейдером. Трейдер вимушений купити товар на ринку вже, можливо, за вищою ціною і виконати, таким чином, свій контракт перед покупцем. Ризик заміщення може виникнути і при ненадходженні грошових коштів від покупця, які підприємство повинне було використовувати на виконання своїх зобов'язань перед іншими контрагентами.

Ризик завершення операції. Цей ризик виникає в тому випадку, якщо клієнт підприємства або не виконує свої зобов'язання за розрахунком за поставлену продукцію та інше, або виконує їх із запізненням.

Ризик забезпечення операцій. Підприємство може понести втрати при наданні забезпеченого кредиту, якщо йому не вдасться вступити у володіння власністю, запропонованою як забезпечення або стягнути по забезпеченню іншим чином.

Запропонуйте відповіді на такі питання:

1. Як можна зменшити ризик втрат, пов'язаних з невиконанням контрагентом своїх зобов'язань?
2. Як уникнути страхового ризику?
3. Чому не можна орієнтуватися тільки на одного покупця?
4. Охарактеризуйте систему внутрішніх ризиків.
5. Яких заходів може вжити підприємство щодо внутрішніх ризиків?
6. Обґрунтуйте, які зовнішні та внутрішні ризики впливають на відповідні складові економічної безпеки підприємства?

Практичне завдання 2.2

У табл. 2 подано основні фактори, індикатори, що впливають на ефективність господарської діяльності підприємницької фірми. Згідно з наведеною інформацією здійсніть комплексний аналіз безпеки економічного простору функціонування реально функціонуючого підприємства за власним вибором (наприклад, того, де ви проходили практику). Обґрунтуйте стратегію розвитку підприємства на наступні кілька років з метою забезпечення його сталого розвитку в умовах дії загроз і небезпек.

Таблиця 2

Індикатори безпеки економічного простору підприємства

№ п/п	Назва індикатора	Порогове значення індикатора	Напрямок зміни індикатора, що позитивно впливає на рівень безпеки
1	2	3	4
1. Блок ринкових факторів			
1.1. Робоча сила			
1.1.1	Відношення кількості робітників з повною середньою та вищою освітою до загальної кількості робітників підприємства, %	75	плюс

1	2	3	4
1.1.2	Відношення робітників старше 50 років до загальної кількості робітників підприємства, %	20	мінус
1.1.3	Відтік кваліфікованих кадрів до загальної кількості працюючих, %	10	мінус
1.1.4	Рівень захворюваності працюючих до середнього в регіоні знаходження підприємства	1	мінус
1.2. Засоби виробництва			
1.2.1	Індекс виробництва, %	100	плюс
1.2.2	Мінімальний рівень завантаження потужностей, достатній для рентабельної роботи підприємства, %	70	плюс
1.2.3	Знос основних засобів, %	60	мінус
1.2.4	Продуктивність праці, тис. грн/осіб	200	плюс
1.2.5	Частка енергоносіїв у собівартості продукції, %	5	мінус
1.2.6	Рівень рентабельності, %	30	плюс
1.3. Капітал			
1.3.1	Співвідношення фактичного та необхідного обсягів інвестицій для підтримки існуючого потенціалу підприємства	1	плюс
1.3.2	Співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості	1	мінус
1.3.3	Відношення грошових зобов'язань до виручки	0,5	мінус
1.3.4	Частка в усіх витратах на виробництво витрат на імпорتنі комплектуючі та сировину, що потребують валютного заміщення, %	25	мінус
1.3.5	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2	плюс
1.3.6	Індекс кредитоспроможності	2,675	плюс
1.4. Технології			
1.4.1	Частка інноваційної продукції в загальному випуску продукції, %	10	плюс
1.4.2	Частка науково-дослідних робіт у загальному обсязі НДДКР, %	20	плюс
1.4.3	Відношення балансової вартості інновацій до середньорічної вартості основних фондів	20	плюс
1.4.4	Кількість отриманих підприємством патентів і ліцензій до їх середньої кількості в регіоні розміщення підприємства	1	плюс

1	2	3	4
2. Блок неринкових факторів			
2.1	Рівень тіньової економіки в регіоні розміщення підприємства до середнього в країні	1	мінус
2.2	Наявність у підприємства пільг	так / ні	плюс / мінус
2.3	Частка виграних судових справ до загальної кількості тих, що відбулися, %	75	плюс
2.4	Відношення витрат на охорону власності до прибутку, %	15	плюс
2.5	Індекс антропогенного навантаження	1	мінус
3. Блок соціально-політичних факторів			
3.1	Співвідношення середньої зарплати на підприємстві та середньої в економіці країни	1	плюс
3.2	Забезпеченість робітників житлом до середнього в регіоні знаходження підприємства	1	плюс
3.3	Демократизм регіону знаходження підприємства	3,3	мінус
3.4	Рівень заборгованості з заробітної плати	0	мінус
3.5	Рівень злочинності в регіоні знаходження підприємства до середнього в країні	1	мінус
4. Фактори впливу економічного простору			
4.1	Частка основної продукції на ринку профільної продукції, %	35	плюс
4.2	Частка продукції, що має стійкий збут, у загальному обсязі продукції, %	50	плюс
4.3	Адаптивність підприємства до потреб ринку	1	плюс
4.4	Співвідношення обсягів продукції, що випускається підприємством як складовою інтегрованої структури бізнесу (ІСБ) та ІСБ в цілому, %	50	плюс

Практичне завдання 2.3

Відповідно до наведених у табл. 3 даних визначте рівень економічної безпеки кожного з підприємств, що аналізується. За результатами розрахунків кожному підприємству надайте рекомендації щодо підвищення рівня його економічної безпеки.

Вихідні дані

Внутрішні складові економічної безпеки підприємства	Експертна оцінка					Ранг (вагомість складової)	Оцінка складової економічної безпеки з урахуванням вагомості				
	Підприємство 1	Підприємство 2	Підприємство 3	Підприємство 4	Підприємство 5		Підприємство 1	Підприємство 2	Підприємство 3	Підприємство 4	Підприємство 5
1. Фінансова безпека	3,8	4,0	4,1	4,6	3,1	0,25					
2. Кадрова безпека	3,4	3,9	4,3	3,8	3,1	0,2					
3. Технологічна безпека	3,7	3,8	4,8	3,9	3,2	0,1					
4. Правова безпека	3,6	4,9	3,4	3,7	3,8	0,1					
5. Інформаційна безпека	4,0	3,3	4,2	3,4	4,5	0,2					
6. Екологічна безпека	3,9	3,2	4,0	3,3	4,8	0,05					
7. Силова безпека	4,0	3,5	4,0	3,2	3,0	0,1					
Сумарна оцінка						1,0					
Інтегральний показник економічної безпеки											

Тематика есе та наукових статей

1. Внутрішні та зовнішні ризики діяльності підприємства та їх вплив на стан функціональних складових економічної безпеки підприємства.
2. Індикатори економічної безпеки особистості, підприємства, регіону та держави, їх порогові значення та напрями зміни.
3. Критерії економічної безпеки підприємства.
4. Оцінювання рівня економічної безпеки підприємства.

Література: [2; 3; 6; 8 – 10; 13; 15; 17; 20; 21].

Тема 3. Система економічної безпеки підприємства

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

У процесі вивчення цієї теми необхідно звернути увагу на такі питання: поняття та основні складові системи економічної безпеки підприємства; теоретичні положення з формування системи управління економічною безпекою підприємства; концепція безпеки підприємства; оцінка ефективності функціонування системи управління економічною безпекою підприємства.

Особливу увагу слід також приділити визначенню ступеня загроз економічній безпеці підприємства на основі ймовірнісного отримання певного розміру прибутку. Для цього важливим є дотримання такої послідовності дій.

1. Визначення прогнозних оцінок значень прибутковості (K_i) та ймовірностей їх здійснення (P_i).

2. Розрахунок найбільш ймовірної прибутковості за формулою:

$$K = \sum_i K_i \times P_i. \quad (5)$$

3. Розрахунок стандартного відхилення за формулою:

$$B = \sqrt{\sum_i (K_i - K)^2 \times P_i}. \quad (6)$$

4. Розрахунок коефіцієнта варіації (V) за формулою:

$$V = B/K. \quad (7)$$

Чим більше значення коефіцієнта варіації, тим вище ступінь загроз економічній безпеці підприємства.

Крім того, слід враховувати, що темпи зміни прибутку при зміні виручки тим більше, чим вища частка умовно-постійних витрат у підприємства. Для обґрунтування управлінських рішень щодо управління прибутком підприємства в цьому випадку доцільно використовувати показник сили впливу операційного важеля, що визначається як відношення валової маржі до прибутку.

Практичне завдання 3.1

Підприємство має обрати один із двох напрямів свого розвитку. Визначте найбільш доцільний варіант з урахуванням мінімізації загроз економічній безпеці підприємства.

Перший напрям потребує одноразових інвестицій в розмірі 100 тис. ум. од. Враховуючи зміни, що відбуваються на ринку, де працює підприємство, можливі чотири варіанти ситуації: 1-й – підприємство може отримати прибуток на вкладений капітал у розмірі 40 %; 2-й та 3-й варіанти однакові за результатами, а відрізняються лише деякими специфічними особливостями, що пов'язані з рекламою, було встановлено, що підприємство може отримати прибуток в розмірі 10 % на вкладений капітал; 4-й – підприємство може понести збитки – 20 % вкладеного капіталу.

Другий напрям розвитку підприємства потребує такого обсягу інвестицій, як і перший. При цьому також можливі чотири варіанти ситуації: 1-й – підприємство отримує 70 % прибутку на вкладений капітал; 2-й та 3-й – по 10 %; 4-й – підприємство втрачає 50 % вкладеного капіталу.

Практичне завдання 3.2

АТ "Орський механічний завод" виробляє холодильники "Орськ-5м", що реалізуються в середньому за місяць в кількості 6 000 одиниць. Відпускна ціна холодильника – 2 750 ум. од. Собівартість виробництва одного холодильника планується на рівні 2 250 ум. од. Розрахунки з покупцями проводяться в формі як прямої грошової оплати, так і взаємозаліків за матеріали, напівфабрикати, енергоносії, що постачаються і здійснюються протягом 3 днів. На розрахунковому рахунку АТ – 167 031 ум. од., у касі – 3 619 ум. од.; запасів сировини, матеріалів і напівфабрикатів, а також постачань електроенергії, що оплачені шляхом попередніх взаємозаліків, залишилось на 2 дні роботи. Заводом складено графік нарощування обсягів холодильників, що випускаються, на 5 одиниць у день, починаючи з 200. Визначте, як зазначений план діяльності АТ впливає на рівень його економічної безпеки. Обґрунтуйте відповідь.

Практичне завдання 3.3

У табл. 4 наведені дані щодо плану грошових надходжень та платежів АТ "Люберецькі килими" на перший та другий квартали року в подекадній розбивці (тис. ум. од.). Грошові кошти на початок періоду –

136 тис. ум. од. Визначте, яку суму кредиту та на який термін має отримати АТ для забезпечення економічної безпеки своєї діяльності.

Таблиця 4

Вихідні дані

Декади	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Грошові надходження	98	141	185	113	162	179	219	205	198	131	165	195
Грошові платежі	218	144	142	202	151	163	205	166	169	209	171	174
Кеш-фло												
Наявні грошові кошти												

Практичне завдання 3.4

Підприємство характеризується такими даними: виручка від реалізації – 16 000 ум. од., змінні витрати – 10 000 ум. од., валова маржа – 6 000 ум. од., умовно-постійні витрати – 4 000 ум. од., прибуток – 2 000 ум. од. У зв'язку зі зміною умов господарювання на підприємстві планується зменшення виручки на 10 %. Які дії слід реалізувати керівництву, щоб уникнути негативного впливу зменшення виручки на рівень економічної безпеки підприємства?

Практичне завдання 3.5

Підприємство виготовляє запасні частини для автомобілів та реалізує їх за ціною 10 ум. од./од. Змінні витрати – 3,6 ум. од. За квартал реалізують 250 000 од. Постійні витрати – 975 000 ум. од. Поріг рентабельності перейдено. Поступає комерційна пропозиція виготовити та продати ще 20 000 од. за ціною 5,25 ум. од. При виконанні замовлення постійні витрати не зміняться. Чи варто прийняти пропозицію? Як це вплине на рівень економічної безпеки підприємства за умови, що поріг рентабельності перейдено?

Практичне завдання 3.6

Підприємство щорічно продає в кредит 600 тис. од. продукції за ціною 10 ум. од. за од. при її собівартості 7,5 ум. од.; середній період

погашення дебіторської заборгованості складає 25 днів; середня норма прибутку на капітал – 20 %. Якщо пом'якшити умови розрахунків з дебіторами, то прогнозується зростання обсягів реалізації на 15 %. При цьому середній період погашення дебіторської заборгованості збільшиться до 45 днів, а сума безнадійних боргів – на 100 тис. ум. од. Чи доцільно йти на лібералізацію умов кредиту покупцям? Як це вплине на рівень економічної безпеки підприємства?

Тематика есе та наукових статей

1. Особливості управління економічною безпекою підприємства на різних стадіях його життєвого циклу.
2. Система пріоритетних інтересів підприємства як основа механізму забезпечення його економічної безпеки.
3. Структура механізму забезпечення економічної безпеки підприємства.
4. Стійкість підприємства як важлива складова його економічної безпеки.
5. Адаптація підприємства як спосіб забезпечення його економічної безпеки.
6. Організація інформаційного забезпечення адаптації підприємства.
7. Планування та бюджетування процесу адаптації.
8. Державне регулювання діяльності підприємств у забезпеченні їх економічної безпеки.
9. Організація праці ризик-менеджера.

Література: [2; 3; 6 – 10; 12; 13; 17; 18; 20; 23; 24; 27].

Тема 4. Особливості діяльності служби безпеки підприємства

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

У процесі вивчення цієї теми необхідно звернути увагу на такі питання: служба безпеки як складова підприємства; структура та функції служби безпеки підприємства; організація праці та функції менеджера з економічної безпеки.

Особливу увагу слід також приділити питанням щодо організації взаємодії співробітників підприємства для забезпечення його сталого розвитку в стратегічному аспекті в умовах дії загроз, що в першу чергу пов'язані з людським фактором.

Практичне завдання 4.1

Компанія, що спеціалізується на розробці й виготовленні електричних приладів, відмінила привілеї для керівних працівників – усі без виключення співробітники фірми користуються загальною їдальнею, стоянкою автомашин, літають на звичайних пасажирських літаках. Для керівників немає окремих кабінетів. Усі робочі місця – кімнатки, розділені звуконепроникними перегородками заввишки півтора метри, однакові для всіх – від президента компанії до низових працівників.

Дайте відповіді на такі питання:

1. Чи згодні ви з практикою компанії, чи ні?
2. Що в ній позитивного і що негативного?

Практичне завдання 4.1

Проаналізуйте наведену інформацію:

- 1) аналіз управлінської ситуації;
- 2) зменшення частки фірми на ринку;
- 3) низький рівень прибутку;
- 4) зменшення попиту на продукцію фірми;
- 5) застаріла продукція;
- 6) проблема з якістю та надійністю продукції;
- 7) висока заборгованість перед банком і постачальниками;
- 8) незадоволеність споживачів;
- 9) низька платоспроможність покупців;
- 10) нестача оборотних засобів;
- 11) застрілі методи виробництва й продажів;
- 12) висока плинність кадрів;
- 13) "роздутий" громіздкий адміністративний апарат;
- 14) нерегулярні виплати зарплати;
- 15) відсутність гнучкого управління;
- 16) перелік надзвичайних заходів;
- 17) вихід на нові ринки;
- 18) здійснення попереджуючих кризу перетворень;
- 19) збільшення частки фірми на ринку за конкурентоспроможними видами товарів;
- 20) вивчення досвіду конкурентів;
- 21) залучення допомоги консультантів;
- 22) відмова від нерентабельних видів продукції;
- 23) ліквідація непрофільних видів діяльності;

- 24) перенавчання персоналу;
- 25) найм персоналу;
- 26) звільнення персоналу;
- 27) формування команди однодумців;
- 28) скорочення адміністративного апарату;
- 29) надання працівникам більшої свободи спілкування та прийняття рішень;
- 30) встановлення жорсткої дисципліни;
- 31) посилення контролю за витратами, дисципліною;
- 32) скорочення запасів;
- 33) скорочення витрат виробництва та обігу;
- 34) організація маркетингових досліджень;
- 35) стимулювання збуту продукції;
- 36) проведення рекламних кампаній;
- 37) формування сприятливого іміджу фірми;
- 38) відмова від виплати дивідендів за звичайними акціями;
- 39) посилення централізації управління;
- 40) децентралізація управління;
- 41) звернення до уряду за допомогою;
- 42) скорочення економічного простору, часткове закриття підприємства;
- 43) переобрання ради директорів;
- 44) об'єднання з іншими фірмами;
- 45) роздвоєння статутного капіталу, додатковий випуск акцій;
- 46) зміна президента фірми;
- 47) залучення нових крупних інвесторів;
- 48) продаж акцій робітникам;
- 49) диверсифікація виробництва;
- 50) кружки якості;
- 51) швидка реакція на скарги покупців;
- 52) піклування щодо обслуговування споживачів;
- 53) інвестиції у виробництво;
- 54) зміна стилю керівництва;
- 55) реорганізація структури управління;
- 56) введення гнучкої системи стимулювання працівників, участь у прибутку;
- 57) заохочення заповзятливості;

- 58) розробка бізнес-плану;
- 59) участь працівників в управлінні;
- 60) оголошення банкрутства.

Виходячи з поданого переліку даних, що характерні для промислово-торгівельної фірми, необхідно визначити:

- ознаки зниження економічної безпеки підприємства;
- причини виникнення кризової ситуації;
- заходи, що дозволяють попередити негативну дію загроз;
- заходи щодо ліквідації наслідків дії загроз.

Тематика есе та наукових статей

1. Організаційна структура управління підприємством як об'єкт економічної безпеки.
2. Ризики та загрози процесів взаємодії з контрагентами підприємства.
3. Інформаційно-психологічна безпека персоналу підприємства.
4. Управління мотивацією персоналу як фактор забезпечення економічної безпеки підприємства.
5. Процедура створення та ліквідації служби безпеки підприємства.
6. Інформаційна взаємодія служби безпеки з іншими підрозділами підприємства.
7. Перевірка роботи служби безпеки.
8. Використання послуг державної служби охорони та зовнішніх охоронних підрозділів як альтернатива створення служби безпеки підприємства.

Література: [2 – 6; 8 – 10; 13; 17; 18; 20].

Тема 5. Захист комерційної таємниці підприємства в умовах недобросовісної конкуренції

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

У процесі вивчення цієї теми необхідно звернути увагу на такі питання: сутність комерційної таємниці підприємства; обґрунтування переліку інформації, що становить комерційну таємницю; недобросовісна конкуренція та методи викрадення таємниць підприємства; економічне шпигунство та його особливості; налагодження охорони комерційної таємниці суб'єктів господарювання.

Особливу увагу слід також приділити забезпеченню на підприємстві ефективного режиму доступу до інформації, що має конфіденційний характер.

Практичне завдання 5.1

Вітчизняний виноробний завод колективної форми власності підпорядкований Держсадвинпрому України. Асортимент продукції, що випускається: тихі вина (ординарні і марочні), міцні напої, шампанські вина та вермути. Продукція виноробного заводу відома в багатьох країнах світу. Сировинною базою підприємства є Автономна Республіка Крим, Закарпатська, Одеська, Херсонська та Миколаївська області.

На заводі два основних цехи (марочних вин і ординарних вин) і два допоміжних (автотранспортний і склотарний). У цеху марочних вин встановлено 2 лінії з денним випуском продукції – 2 350 дал за зміну; в цеху ординарних вин встановлено 2 лінії по випуску тихих вин (випуск 2 600 дал за зміну) і 1 лінія по виробництву шипучих вин (випуск 1 400 дал за зміну).

Головними конкурентами заводу є: Київський, Харківський, Одеський, Артемівський заводи шампанських вин, Інкерманський винзавод, АТ "Масандра", АТ "Київський виробничий завод "Укрвино".

Нині завдяки талановитим та енергійним спеціалістам розроблено й освоєно групу нових марок ароматизованих вин. Налагоджено також виробництво ігристих (шампанських) вин, які на міжнародних конкурсах завоювали численні почесні нагороди. Це результат співпраці з науково-дослідними, проектно-конструкторськими інститутами й фірмами багатьох країн світу.

Необхідно:

обґрунтувати склад осіб, які будуть залучені в групу з розробки положення про режим доступу до інформації підприємства;

обґрунтувати склад відомостей, які будуть віднесені до категорій конфіденційної та таємної інформації.

Тематика есе та наукових статей

1. Поняття та особливості комерційної інформації підприємства.
2. Загрози інформаційній безпеці підприємства.
3. Напрями підвищення стійкості функціонування інформаційної системи підприємства.

4. Сутність і значення комерційної таємниці підприємства.
5. Правові аспекти комерційної таємниці.
6. Обґрунтування складу осіб, яких доцільно залучити в групу з розробки положення про режим доступу до інформації підприємства.
7. Визначення складу відомостей, які слід віднести до категорії конфіденційної та таємної інформації (на прикладі підприємств різних видів економічної діяльності).
8. Особливості захисту електронної корпоративної інформації.

Література: [2; 3; 6; 8 – 10; 13; 17; 20; 22].

Тема 6. Ділова розвідка як засіб моніторингу небезпек у зовнішньому та внутрішньому середовищах господарювання підприємства

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

У процесі вивчення цієї теми необхідно звернути увагу на такі питання: передумови виникнення та актуальність ділової розвідки; особливості ділової розвідки; роль ділової розвідки у бізнесі.

Особливу увагу слід також приділити процесам інформаційної взаємодії підприємства у внутрішньому та зовнішньому середовищах з метою своєчасного виявлення суб'єктів безпосередньо зацікавлених у діяльності підприємства та спроможних завдати йому шкоду через відповідні економічні рішення, що порушують економічну безпеку.

Практичне завдання 6.1

Вітчизняне підприємство "Будинок моди" займає провідне місце на українському ринку з виготовлення і продажу трикотажної продукції. Підприємство є відносно молодим, але за короткий проміжок часу здобуло прихильність великої кількості споживачів. "Будинок моди" спеціалізується на виробництві жіночого, чоловічого та дитячого трикотажу. Його продукція набула високої популярності та попиту, що обумовлено: якістю, широким спектром асортиментної групи для задоволення різновікових категорій споживачів. В асортиментну групу товарів входять: жіночі ділові та святкові костюми, сукні, светри, брюки, пальто, шарфи, хустки.

Необхідно:

визначити осіб, зацікавлених у діяльності підприємства та спроможних порушити його економічну безпеку, а також коло їх інформаційних потреб;

обґрунтувати склад джерел інформації, якими можливо скористатися з метою порушення економічної безпеки підприємства;

аргументувати перелік економічних рішень, які будуть обґрунтовані за допомогою зібраної інформації.

Результати роботи доцільно оформити у вигляді табл. 5:

Таблиця 5

Зацікавлені особи, їх інформаційні потреби та економічні рішення, що порушують безпеку підприємства

Зацікавлена особа	Інформаційні потреби	Джерела інформації (спосіб отримання)	Економічні рішення, що порушують економічну безпеку підприємства

Практичне завдання 6.2

Фірма, головний офіс і заводи якої розташовані у Великобританії, займається виробництвом парфумерних товарів. 70 % прибутку фірма отримує від реалізації оригінальної зубної пасти в різних її модифікаціях. Протягом останніх трьох років близько 65 % збуту зубної пасти припадає на частку однієї з арабських країн Персидської затоки, де ця фірма контролює ринок аналогічної продукції, забезпечуючи собі стійке зростання прибутку за рахунок постійного збільшення збуту зубної пасти.

Інші іноземні виробники зубних паст не виявляють поки що зацікавленості щодо розповсюдження своєї продукції в даній країні, оскільки для цього необхідно пройти певну процедуру реєстрації, а також виконати всі написи на тюбику та упаковці арабською мовою з урахуванням місцевого діалекту. Конкуренція з боку місцевих виробників мінімальна через нерозвинутість їх виробничої бази та більш низьку якість продукції.

Однак тиждень тому в місцевих засобах масової інформації, включаючи радіо та телебачення, розпочалась кампанія з дескредитації продукції фірми на підґрунті помилкового твердження щодо наявності в складі зубних паст, які випускаються, домішок свинячого жиру. В результаті цього збут фірми зменшився на 70 %.

Обґрунтуйте стратегію й тактику виходу підприємства з кризового стану й збільшення його економічної безпеки.

Тематика есе та наукових статей

1. Історія виникнення ділової розвідки.
2. Економічне шпигунство: поняття та відмінні особливості.
3. Стратегія безпечного розвитку підприємства в умовах інформаційної війни.
4. Визначення складу осіб, зацікавлених у діяльності підприємства та спроможних порушити його економічну безпеку, кола їх інформаційних потреб.
5. Визначення джерел інформації, якими можливо скористатися з метою порушення економічної безпеки підприємства.
6. Формування переліку економічних рішень, які можуть бути реалізовані різними суб'єктами в напрямі порушення економічної безпеки підприємства.

Література: [1 – 4; 6; 8 – 10; 13; 17; 20].

Рекомендована література

Основна

1. Баяндин Н. И. Технологии безопасности бизнеса: введение в конкурентную разведку : учебн.-практ. пособ. / Н. И. Баяндин – М. : Юристъ, 2002. – 320 с.
2. Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи : навч. посібн. / А. Й. Реверчук, Я. Й. Малик, І. І. Кульчицький та ін. – Львів : ЛФМАУП, 2000. – 192 с.
3. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : навч. посібн. / В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко та ін. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність", 2009. – 546 с.

4. Зубок М. І. Безпека підприємницької діяльності: нормативно-правові документи комерційного підприємства, банку / М. І. Зубок, Р. М. Зубок – К. : Істина, 2004. – 144 с.

5. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посібн. / М. І. Камлик – К. : Атіка, 2005. – 432 с.

6. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко – К. : Лібра, 2003. – 280 с.

7. Куркин Н. В. Управление экономической безопасностью развития предприятия : монография / Н. В. Куркин – Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2004. – 284 с.

8. Низенко Е. И. Обеспечение безопасности предпринимательской деятельности : учебн. пособ. / Е. И. Низенко – К. : МАУП, 2003. – 124 с.

9. Основи економічної безпеки : підручник / О. М. Бандурка, В. Є. Духов, К. Я. Петрова та ін. – Х. : Вид. НУВС, 2003. – 236 с.

10. Экономическая безопасность / под ред. Е. Л. Олейникова. – М. : РЭА им. Плеханова, 2000. – 285 с.

Додаткова

11. Агафонов Г. Г. Концепции безопасности / Г. Г. Агафонов, С. А. Буришев, С. Л. Прохоров – К : А-ДЕПТ, 2005. – 270 с.

12. Бруксбенк Д. Руководство по безопасности / Д. Бруксбенк, Дж. Уилсон : пер. с англ. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 319 с.

13. Веретенникова Г. Б. Економічна безпека підприємства: планування й організація : конспект лекцій / Г. Б. Веретенникова – Х. : Вид. ХНЕУ, 2008. – 84 с.

14. Данільян О. Г. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації : навч. посібн. / О. Г. Данільян, О. П. Дзьобань, М. І. Панов – Х. : Фоліо, 2002. – 285 с.

15. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки : монографія / В. І. Кириленко. – К. : КНЕУ, 2005. – 232 с.

16. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика / Т. Т. Ковальчук – К. : Знання, 2004. – 638 с.

17. Крысин А. В. Безопасность предпринимательской деятельности / А. В. Крысин – М. : Финансы и кредит, 1996. – 379 с.

18. Механизмы управления экономической безопасностью / Ю. Г. Лысенко, С. Г. Мищенко, Р. А. Руденский и др. – Донецк : ДонНУ, 2002. – 178 с.

19. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – Видавництво КВІЦ, 1999. – 464 с.

20. Основы экономической безопасности : учебн. пособ. / под ред. Е. А. Олейникова – М. : ЗАО "Бизнес-школа "Интел-Синтез", 1997. – 211 с.

21. Петренко И. Н. Безопасность экономического пространства хозяйствующего субъекта / И. Н. Петренко – М. : Анкил, 2005. – 280 с.

22. Расторгуев С. П. Філософія інформаційної війни / С. П. Расторгуев – М. : Вуз. книга, 2001. – 468 с.

23. Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур : монографія / Н. Й. Реверчук – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 195 с.

24. Соснин А. С. Менеджмент безопасности предпринимательства : учебн. пособ. / А. С. Соснин, П. Я. Пригунов – К. : Издательство Европейского университета, 2005. – 240 с.

25. Уткин Э. А. Риск-менеджмент / Э. А. Уткин – М. : ТАНДЕМ, 1998. – 288 с.

26. Экономическая безопасность: производство – финансы – банки / под ред. В. К. Сенчагова. – М. : Финстатинформ, 1998. – 621 с.

27. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы / В. И. Ярочкин – М. : Ось, 2003. – 352 с.

Ресурси мережі Інтернет

28. Розвідка України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rozvidka.livejournal.com/>.

29. Служба безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sbu.gov.ua/>.

30. Служба економічної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sebweb.at.ua/>.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**Методичні рекомендації
до практичних завдань
з навчальної дисципліни
"ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА"
для студентів спеціальності 8.03060101
"Менеджмент організацій і адміністрування"
денної форми навчання**

Укладач **Ріпка Дар'я Олександрівна**

Відповідальний за випуск **Ястремська О. М.**

Редактор **Бутенко В. О.**

Коректор **Бриль В. О.**

План 2013 р. Поз. № 72.

Підп. до друку Формат 60x90 1/16. Папір MultiCopy. Друк Riso.

Ум.-друк. арк. 2,0. Обл.-вид. арк. 2,5. Тираж прим. Зам. №

Видавець і виготівник – видавництво ХНЕУ, 61166, м. Харків, пр. Леніна, 9а

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
Дк № 481 від 13.06.2001 р.*

**Методичні рекомендації
до практичних завдань
з навчальної дисципліни
"ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА"
для студентів спеціальності 8.03060101
"Менеджмент організацій і адміністрування"
денної форми навчання**